

UOT-811.512.162

Səhifə: 42-46

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2024.2.42>

Qüdsiyyə Qəmbərova
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
qudsiyye@bk.ru

PIRƏTAVAN EKZİONİMİNİN ETNOLİNGVİSTİK ƏSASLARI XÜLASƏ

Azərbaycan onomastikasında *pir*, ziyarətgah və qəbiristanlıq adlarının tədqiqi aktual problemlərdən biridir. Azərbaycanda xalqın qədim inam və etiqadı ilə bağlı olan belə yerlər lap çoxdur. Onların tarixinə diqqət yetirdikdə həm islama qədərki, həm də islam dini ilə əlaqəli abidələrin sayı diqqəti cəlb edir. Maraqlı cəhət ondadır ki, yurdumuzda bu gün islam abidələri kimi qəbul olunan müqəddəs ocaq və pirlərin tarixi əslində daha əvvəllərə gedib çıxır.

Neftçala rayonu ərazisində də belə inam yerləri vardır. Burada tarixi min ildən də əvvələ gedən müqəddəs məkanlardan biri də Pirətavandır. Pirətavanın milli-mədəniyyət abidəsi kimi dövlət qeydiyyatına alınması və mühafizə olunması ilə ona bir əsr yaş qoyulsa da, bu, əslində, abidənin təmir və bərpa tarixi ilə əlaqələndirilmişdir. Müasir Pirətavan abidəsi türbə hesab olunur. Vaxtilə Neftçala rayonunda mövcud olmuş “Bojiy Promisl” adlı balıq vətəgəsinin icarədarı olan əslən mərdəkanlı milyonçu Heydəralmazov tərəfindən təmir və bərpa olunmuşdur. Bölgənin yerli əhalisi Pirətavanla bağlı xeyli dini rəvayətlər eşitmiş, ona dərin inam və ehtiram göstərmişdir. Burada söylənilən rəvayətlər əsasən pirin kəraməti ilə bilavasitə bağlı olmuşdur.

Pirətavan, əslində, lingvistik cəhətdən *pir* və *tavan* sözlərinin birləşməsindən yaranmış mürəkkəb onomastik vahiddir. Azərbaycan onomastikasında ekzionim hesab olunur.

Açar sözlər: *Pirətavan, ekzionim, nomen, toponim, abidə, onomastika.*

Giriş: Pirətavan hal-hazırda bu ərazidə tarixən mövcud olmuş İsmilli kəndinin ərazisində yerləşir. Abidənin mövcud olduğu məkan relyef baxımından düzənlik ərazidir. Çöl, yarım səhra təbiətə malikdir. Ərazinin torpaq təbəqəsinin qumsal olması bu ərazilərin əvvəllər dənizlə bağlılığını təsdiq edir. “Pir” morfeminin müasir etnolingvistik mənası ilk baxışda müqəddəslik mənasını bildirir. Bundan başqa, “pir” sözü tarixən insan ömrünün ahıl dövrünü də ifadə edir. *Pirani* – düzəltmə sözündə də *yaşlı, qocaman* semantikasi vardır. Dilimizdəki *piri-muğan* birləşməsində isə morfemin *müdrək* məzmunu əks olunmuşdur. Bütün bunlarla bərabər, *pir* Azərbaycan onomastikasında həm də coğrafi nomen sayılır. Məsələn, Azərbaycan ərazisində yüksəklik, düzənliyə nisbətə, yer səthinə nəzərən hündür ərazilər “pir, pirlük” adlanır. Bu toponimlərdən çıxış edərək söyləmək olar ki, Azərbaycan ərazisindəki “pir” toponimləri ilə başlanan oykonimlərin heç birinin ərazisində ziyarətgah yoxdur. Neftçala rayonu ərazisində Kür çayının sol sahilində yerləşən Pirəbbə kəndinin adında da bu fikrin gerçəkliyini görmək mümkündür. Eyni anlamı Bakının Pirşağı kəndinin və Pirallahı qəsəbəsinin semantikasına da şamil etmək mümkündür. Çünki toponimi təşkil edən *pir* və *əbbə*// “*pir*”//[əpbə] morfemləri eyni mənanı, yəni “hündürlük” semantikasını ifadə edən söz-morfemlərdir: *əb*/[əp]=*bə/pə* və ya *ab/ba* = *ap* / [pa]. *əb(ə)* →(*böyük*) *ab(a)*→(*ata, baba, ana və s.*), *abi* (*böyük qardaş (türk)*), yaxud, *Pir* və (*a*) *şağı*.

Göründüyü kimi, dilimizdəki *t(əpə)* ümumişlək sözündə də qədim *əp(ə)* yaxşı mühafizə olunmuşdur. Hətta *təpələmək* – *üst-üstə yığmaq, hündürlük* mənaları “Kitabi-Dədə Qorqud” abidəsində müşahidə olunur: – *Kül Təpəcik olmaz; Təpə-təpə qarlar yağsa, yaza qalmaz və s.*

Ə.Məmmədov yazır: “*Pirəzə kəndi çılpaq qayalığın üstündə salınmışdır. Onun bir tərəfində, xeyli aralıda Qaraoğlan, o biri hissəsində isə Ağzıbir meşəsi yerləşir. Yaşlıların dediyinə görə, bir vaxtlar bu meşəlik zolaqdakı “Aslan kövəri” – Aslan diki “deyilən yerdə binə salınmışdı” [12,74].* Müəllif Ağzıbir sözünü həm meşə adı, həm də toponim kimi işlətmişdir. Toponimin lingvistik araşdırması göstərir ki, onomastikadakı “bir” morfemli oykonimləri də araşdırmaq vacibdir. Çünki

burada “pir” nomeninin “bir” variantı da aşkara çıxmış olur. Düşünürük ki, “Ağzıbir” toponimindəki “bir” sözü “pir”in variantıdır. Azərbaycan ərazisindəki “Ağbil baba” ekzionimində isə eyni morfemin “bil” variantı da müşahidə olunur. Onomastik vahidin qədim yüksəklik, ucalıq, qalxmaq və s. mənalar daşıyan “ağ” və “baba” morfemləri ilə birləşməsi də ehtimalımızı əsaslandırmağa imkan verir.

Hər halda, müəllifin mülahizələri də bu fikri təsdiq edir. Bu dildə bir insana uzun ömür arzu etmək mənasında “*Ay pir olmuş!*” alqışı söylənilir. “Piri-muğan” birləşməsində “müdrük insan” mənası da doğru ifadə olunmuşdur. Görünür ki, bütün sadalanan dil faktları “pir” sözünün indiki mənası zaman baxımından daha sonrakı “semantik genişlənməsi”dir. Ən ali və uca məqam olan *kamillik – pirlilik* deməkdir. “Pir” – bu mənada klassik poeziya nümunələrində *ustad, kamil adam, bilici, qoca, təriqət başçısı, mürsid* və s. anlayışları da bildirir. Azərbaycan yazılı ədəbi dilinin ilk nümayəndəsi Nəsimi yazır: *Bütخانəvü-Kəbəyi surətində fərq edən, Mənidə baliğ olmamış, gərçi pirdir* [8]. Yəni, “məsələ yaşda deyil” deyiminə uyğun gələn bu beytin mənası belədir ki, bütخانə ilə Kəbəni yalnız görünüşünə görə fərqləndirənin yaşı çox olsa da, məzmunu və mahiyyətə vara bilməmişdir.

Nəsimi “pir” sözünün “insanın yaşı” mənasını bildirməsini “*Dərvişin pirin soruşmaq dedilər adət degil*” kontekstində ifadə etmişdir. Bəlkə də, müasir anlamda “ağıl yaşda deyil, başdadır” kəlamının şairin yaşadığı zamanda hikmətə çevrilmiş bu forması da maraqlıdır. Çünki tarixən “dərvişlik” bir müdrüklük statusudur. Məlum olduğu kimi, müdrüklük isə illərlə deyil, Yaradanın lütfündən və həyatın dərslərindən qazanılır. Deməli, “pir” tarixən, həm də “yaş” mənası bildirmişdir. Çox təəssüf ki, müasir ədəbi dildə “yaşlı”, “qoca” mənasında işlənən “pirani” sözü dilimizdə fars mənşəli hesab olunur. Azərbaycan dilinin lüğət fondunda bu sıradan olan xeyli sayda mənşəyi mübahisəli olan sözlər vardır. “Pirani” sözünə gəldikdə isə, müasir ədəbi dildə yalnız “-ani” şəkilçi, yaxud, daha dəqiq desək, (-i) şəkilçisi alınma hesab olunur. -an affiksi isə İ.Əsgərə görə, omonimlik səciyyəsi daşımaqla həm adlardan, həm də feillərdən ad bildirən sözlərin yaranmasında iştirak edir. Müəllifə görə, qədim türk yazılı abidələrinin dilində də bu şəkilçilərin qapalı və açıq variantları ilə düzələn onlarla söz işlənmişdir [7].

“Tavan” sözünə gəldikdə isə, bu onomastik vahid də coğrafi termin kimi başa düşülməlidir. “Tavan” 1) *geologiyada layın (qatın) normal yayım səviyyəsində onu üstdəki hüddüdləyən səth mənası bildirir.* 2) *dağ-mədən işlərində faydalı qazıntı layının filiz yatağı (damarı) üstündə yerləşən boşluq (s-lar)* [6].

Qeyd etməliyik ki, terminin birinci mənası Pirtavanın mövcud olduğu əraziyə daha uyğundur. Əvvəldə də diqqətə çatdırdığımız kimi, Pirtavan ziyarətgahı düzənlik, qumsal ərazisində yerləşir. Abidənin yerləşdiyi məkan regiona məxsus digər yaşayış yerlərindən fərqli olaraq, qumsal torpaqlara sahibdir. Yerli sakinlərdən birinin - Z.O.Qoltuq qəsəbə sakinlərinin eşitdiyinə görə, əvvəllər dənizdən baxanda ziyarətgah hündürdə görünürmüş. Doğrudan da, “pir” yüksək yerlərə, dağ-təpə və s. verilmiş ən qədim addır. “Pir” dilçilikdə nostratik söz hesab olunur. Hətta bu gün bütün dillərdə işlənən “piramida” sözünün semantikasında eyni qədim mənanı görməmək mümkün deyildir. Cəsarətlə demək olar ki, Azərbaycan toponimiyasında “pir” nomen, topoforant kimi mövcuddur: *Pircahan kəndi (Laçın r.), Pirəbbə kəndi (Neftçala r.), Pirsaat (Qobustan r.), Pirallahı (Abşeron r.), Pirəkəşkül (Bakı ş.), Pirəzə kəndi (Zərdab r.)* və s. Maralılıq haldır ki, Azərbaycan dilində “pir” morfeminin çox qədim olmasını və “sözün əsl yiyəsi, sahibi” olmasını göstərən səciyyəvi əlamət onun bu dərəcədə semantik genişlənmə qazanmasıdır. Azərbaycan dilində yaşlı adama “pirani” deyilir. Nağıl qəhrəmanı kimi Piri baba, rəvayətə görə, çox yaşamış və bütün canlıların dilini bilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, müasir Azərbaycan dilində isə -an, -ən əlavə olduğu sözlərdə *aşya şəxs, əlamət, yer, məkan, alət* məzmunu yaradır. Məsələn, *oğlan, əsən(sağlam-Q/Q), soğan, düzən, kökən* və s. [7, 33]. Müəllifin bəhs olunan affiks barədə söylədiyi fikirlərlə, əslində, razıyıq. Amma bununla bərabər, düşünürük ki, dilimizdə -ani, -əni variantında da yer, məkan, relyef və s. mənalı sözlər düzəldən şəkilçi də mövcud olmuş və öz möhürünü bəzi onomastik vahidlərə vurmuşdur: *Kol(anı) kəndi (Naxçıvan), Şubanı kəndi, Şubanı dağı (Abşeron r.)* və s.

Azərbaycan ədəbi dilində işlənən ərəb və fars sözlərinin qısa lüğətində “*pir*” yanlış olaraq fars mənşəli söz kimi qeyd olunaraq, “qoca və təriqət başçısı” kimi iki mənası verilmişdir. Lüğətdə “*pir*” baş sözünün yuxarıda qeyd olunan mənasının sonrakı söz yuvalarında əks olunmadığı müşahidə olunur. “Pir”lə başlanan sonrakı sözlərin mənası *bəzək, bəzənmək, zinət, yaraşlıq və s.* ilə bağlıdır. Diqqəti cəlb edən daha maraqlı bir məsələ odur ki, fars dilində “*pir*” sözü qoca kişiyyə, “*pirəzən və pirəzəl*” leksimi isə qoca qadına, qarıya aid əlamət mənası bildirir [2,159].

Həmin lüğətin daha təkmilləşmiş sonrakı nəşrində müasir ədəbi dildə işlənən “*pirani*” sifətinin “*piranə*” kimi verilməsi diqqəti cəlb edir. Bundan əlavə, “*piri-cəvan*” birləşməsinin “*qocalı-cavanlı*”, mənası qeyd olunur. Eyni zamanda, lüğətin baş sözləri sırasında “*piramun*” sözünün *ətraf* mənası da verilmişdir [5, 500-501]. Lüğətdən də görüldüyü kimi, “*pir*” sözünün fars dilində də “*yer*” semantikasi vardır. Lakin söz başqa dilə, yəni Azərbaycan dilinə məxsus olduğu üçün yad dil mühitində semantik cəhətdən inkişafdan “*geri*” qalmışdır. Azərbaycan dilində isə tamamilə, əksinə olaraq, *pir* sözü həm semantik genişlənməmiş, həm də daralmaya məruz qalmışdır. Sözü semantik inkişafını göstərən əsas mühit Azərbaycan dilinin onomastika sahəsidir. Burada *pir* morfemli antroponimlər öz zənginliyi ilə seçilir. Əsasən mürəkkəb quruluşlu kişi adlarının ilk morfeminin bu qədim sözlə başlanmasının bir neçə səbəbi vardır: 1. *Sözün böyük anlamı – Piri, Pirağa və s.* 2. *Sözün müqəddəs yer mənası – Pirverdi, Pirqulu, Pirkamal, Pirməmməd, Pirnəzər, Pirnur, Pirnurə, Pirtəkin, Pirulla, Pirvəli, Pirzaman və s.* 3. *Sözün ali, uca mənası – Pirəli, Pirməmməd və s.* Azərbaycan dilində və bəzi türk dillərində “*pir*” lekseminin “*müqəddəslik*” mənası verən “*mir*” variantı da olması faktıdır. Düşünürük ki, müqəddəs peyğəmbər nəslindən olan insanların adlarına qoşulan morfemlə eyni semantikanı daşıyır. Azərbaycan şəxs adları sırasında “*pir*”dən fərqli olaraq, həm də qadın adlarında da istifadə olunur: *Miryusif, Mirəli, Mirxanım, Mirzeynəb, Mirfatma və s.* Ümumiyyətlə, dünya xalqlarının şəxs adlarında da, müqəddəs, ali nəsillərə aid edilən nomenlər vardır. İslam ölkələrində də *ağa, seyid, mir, cənab və s.* kimi adlara əlavə olunan titullar çox populyardır. Maraqlı haldır ki, Türkiyə Cümhuriyyətinin Yuxarı Arpaçay köylərində işlənən “*Pirim deyif yapışmax*” – başqalarına görə daha (yaxşı) iyi olana “*şeyhe, pire sarılır kibi*” sarılmak; “*Pirim deyın tutunmax*” – *pirim deyif yapışmax*” ifadəsində “*pir*”, “*şeyx*” sözünün qədim mənə kimi qorunmasının nadir məqamlarından biridir [11,274]. Araşdırmanın əvvəlində də qeyd etdiyimiz kimi, “*pir*” morfeminin hündürlük, yüksəklik mənalarını qoruyub saxlamış “*sözvarlığı*” və ifadələr yaşayır. Onomastikada oronimlərin lüğət tərkibinə bircə nəzər salmaq kifayət edir ki, sözün *bir, bur, bür, bor, bör və s.* kimi morfemlərdən törəmiş onlarla variantların oronim və oykonimlərdə daşa həkk olunmasını müşahidə edək: *Buruz kəndi* (Tərtər r.), *Qızılburun kəndi* (Qobustan r.), *Burovar dağları* (Yardımlı r.) və s.; eyni zamanda *b-m* səs keçidi nəticəsində *Murovdağ* (Balakən rayonunda, Baş Qafqaz silsiləsinin zirvəsi), *Murğuz dağı* (Kiçik Qafqazda dağ silsiləsi) və s. Yeri gəlmişkən, dilimizdə işlənən “*buruq*” geoloji terminində də qədim hündür, yüksək mənası qalmışdır. Heç də təsadüfi deyildir ki, sözün rus dilinə tərcüməsində (*вышка*) həmin mənə hifz olunmuşdur.

Maraqlı faktıdır ki, Azərbaycan ərazisində bəzi oykonim və toponimlərdə *b-m* səs keçidi kimi düşündüyümüz *mər/mir* morfemli oronimlər və oykonimlər müşahidə olunur. Məsələn: *Mərzə Şamaxı rayonu ərazisində palçıq vulkanı oronimdir. Mərzəsax Talış dağ silsiləsinin şimal-şərq yamacında dağ adıdır. Mərzili oykonimi Ağdam rayonunda kənd adı olub, dağətəyi ərazisindədir. Mirzavayurd Lerik rayonu ərazisində dağ adıdır. Mirlər Qubadlı rayonunun Dondarlı inzibati ərazi vahidliyində kənddir. Mirzəli Qobustanın cənub-şərqində Pirsaat çayının sol sahilində dağdır. Mirzəli həm də Cəlilabad rayonunda Burovar silsiləsinin ətəyində yerləşən sadə oykonim kimi qeyd olunmuşdur. Murut Xanlar rayonunun Zurnabad inzibati ərazi vahidliyində toponim kimi Pand silsiləsinin yamacındadır. Tədqiqatçılara görə, oykonim Orta Asiya türklərinin dilindəki *bur* (dağ zirvəsi, dağlıq yer) sözünün *mur* variantından və *-ut(-it)* cəm şəkilçisindən düzəlib, “*dağlıq ərazi*” mənasındadır. *Murya* oykonimi də Lerik rayonunun Livədirgə inzibati ərazi vahidliyində, Alaşa çayının sahilində, dağətəyi ərazidə yerləşir [3]. Ümumiyyətlə, belə düşünmək mümkündür ki, hal-hazırda onomastikada ziyarətgah və müqəddəs yerlərinin adlarındakı “*pir*” nomeni bu qədim sözün islamdan sonrakı dövrünə aid olan ən “*cavan*” mənasıdır. Lakin bununla belə, M.Kaşğari “*Divanü lüğət-it-türk*” əsərində qədim türkcədə də*

“bütخانə” mənasını verən “furxan”, “furxanəvi” birləşməsini işlətmişdir. “Furxan” - *fur = p - f* səs keçidi ilə *pur/pür/pir* deməkdir. *Xan – qan – kan* da eyni məxrəcli $x \rightarrow q \rightarrow k$ səs keçidləri ilə məlum “yer” məkan məzmunu daşıyan nomen olub sonradan hətta “kənd” topoformantına qədər gəlib çatmışdır: – *Kəlinqizləyi aktımız, Furxanəvin yektimiz. Kəndlər üzə çıktımız* (10,353).

“Pir” sözünün ən qədim ulu mənasının nostratik səciyyəsi, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, bəzi Avropa mənşəli hesab etdiyimiz sözlərdə qalır. *Yüksəklik, hərarət, od, alov* anlamı verən bu morfemin yunan mənşəli olması göstərilir. Məsələn, **pirometr** (yunan) *pyrod+metreo – ölçürəm*). Fiziki termin kimi 400^0 –dən yuxarı hərarəti ölçən cihaz; **piroskop** (yunan) *pyrod+yun. skoreo baxıram*) fizikada yüksək hərarəti təxmini təyin edən cihaz mənası verir. Eləcə də, müasir dildə işlənən **pirotexnika** – mexaniki kimyanın yanar və partlayıcı maddələr hazırlanması üsullarından bəhs edən şöbəsi mənasında və təhlükəli olan **pirotexniki vasitələr** birləşmələrində çox qədim *od, alov, atəş, yangın* semantikasını müşahidə olunur [4].

Əslində, heç də təsadüfi deyildir ki, xalq inamına görə, müqəddəs yerlərdə, pirlərdə, “od” elementi var. Qeyd etmək lazımdır ki, xalq arasında “pir”lərlə bağlı rəvayətlərdə ya boş, kimsəsiz çöldə, ya da bir hündür yerdə şam, işıq, od yanması barədə məlumat vardır və bu hal təsadüfi deyildir. Bir sözlə, *pir* o qədər qədim sözdür ki, qədimliyinə tarix qoymaq üçün “*yaşı pir qədər pıranidir*” demək olar.

Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibində *Pir* morfeminin əsasında dayandığı onlarla alınmalar qeyd alınmışdır. Əsasən Avropa mənşəli hesab olunan bu termin səciyyəli sözlərin kök morfemləri *pir* –lə bağlıdır. *Piramida* (həndəsi fiqur), *piramidal* (piramidaya oxşayan), *piramidka* (oyuncaq), *piramidol* (qızdırmasalıcı dərman), *piroq, pirojki, pirojna* (unlu qida məhsulları), *piroksilin* (partlayıcı maddə) və s. Çox qəribədir ki, antik yunan dilində antik bir şeir forması *pirrhichios – pirrixi* adlanır [4,137]. Araşdırmanın nəticəsi göstərir ki, tarixən Pirətavan ekzionimi ərazinin relyefinə görə adlandırılmış qədim bir yer olmuşdur. Sonralar İsmilli, yəni *sulu yer* mənası verən ərazi yaşayış məskəni kimi formalaşmış, dəniz geri çəkildikdən sonra əhali dənizdən qalan körfəz ətrafına - indiki Z.O.Qoltuq yaşayış məskəninə və digər kəndlərə köçmüş, istifadəsiz qalan boş yerlər isə getdikcə nekropola (qəbiristanlığa) çevrilmişdir.

Hal-hazırda bu müqəddəs yer I və II Qarabağ Müharibəsində, Aprel döyüşlərində (2016-cı il) və antiterror əməliyyatlarında vətənə qurban getmiş Neftçala rayon şəhidlərinin və yerli camaatın əbədi uyuduğu ən uca məqam və məkandır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. III cild, “Elm” nəşriyyatı, Bakı, 1983.
2. Azərbaycan ədəbi dilində işlənən ərəb və fars sözlərinin qısa lüğəti. ADU nəşriyyatı. 1960.
3. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. 2 cildə. II c.. “Şərq-Qərb”, Bakı. 2007.
4. Cəfərova C.Ə., A.H.Qarayev, K.Ə.Cəfərova, Avropa mənşəli sözlərin qısa lüğəti. “Maarif” nəşriyyatı. B. 1981.
5. Ərəb və fars sözləri lüğəti. B. Yazıçı, 1985.
6. Geologiya terminlərinin izahlı lüğəti, B. 2006 “Nafta-Press” nəşriyyatı.
7. İlkin Əsgər. Azərbaycan dilində məhsuldarlıq yaradan qeyri-məhsuldar şəkilçilər. Monoqrafiya. “Elm və təhsil”, Bakı, 2015.
8. Qəhrəmanov C. Nəsimi “Divani”nin leksikası. “Elm” nəşriyyatı. Bakı. 1970.
9. Qəmbərova Q. Azərbaycan dilinin Neftçala rayon şivələri. “Səba” nəşriyyatı. B., 2020.
10. Mahmud Kaşğari. “Divani-lüğət-it-türk” I c., Tərcümə edən və nəşrə hazırlayan Ramiz Əskər, B. “Ozan” 2006.
11. Mahmut Sarıkaya. Yukarı Arpaçayı boylarının sözvarlığı. I. Kalıp sözlər. İZYON. Ankara. 2016.
12. Məmmədov Ə. Qarayazıdan Xəzər dənizinə qədər tarixi-etnoqrafik oçerk. “Maarif” nəşriyyatı. B. 1979.
13. Paşayev A. Bəşirova A. Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti. “Mütərcim”, Bakı, 2011.

Gudsiyya Gambarova

Ethno-linguistic Bases of the Pirtavan Exonym

Summary

The study of names of holy places, tombs of saints and graveyards is one of the topical issues of onomastics in Azerbaijan. Number of such places related to ancient beliefs and faith in Azerbaijan is remarkably high. Number of pre-Islamic and Islamic monuments in history draws attention. Interestingly, history of holy places and centers accepted as Islamic actually goes back to ancient times. Several such places are situated in Neftchala district, one of which is the Pirtavan sanctuary belonging to the past millennia. Despite that the sanctuary was registered by the state for proper protection as a cultural monument a hundred years old, this history is actually related to the first date of reconstruction and repair works of the place. The modern Pirtavan monument is considered a shrine. It was reconstructed and repaired by material contribution of Heydar Almazov, a millionaire from Mardakan, who rent the fishery named “Bojiy Promysl” existing then in Neftchala district. Local population of the region possessed numerous religious stories related to Pirtavan and always showed reverence to it. Such stories usually were directly related to miraculous events occurred in the shrine or related to it. The name Pirtavan is, actually, a compound onomastic unit created as a result of the merge of the *pir* and *tavan* words. It is considered an exonym in onomastics of Azerbaijan.

Key words: *Pirtavan, exonym, nomen, toponym, monument, onomastics*

Кудсия Гамбарова

Этнолингвистические основы экзонима Пиретеван

Резюме

Исследование названий таких святынь как *пир*, *зияратгяхи*, а также кладбищ является одной из актуальных проблем азербайджанской ономастики. В Азербайджане множество таких мест, связанных с древними верованиями и убеждениями народа. При рассмотрении их истории, внимание привлекает большое количество памятников как доисламского периода, так и связанных с исламской религией. Интересным фактом является то, что история святых очагов (*оджак*) и *пиров*, считающихся в нашей стране исламскими памятниками, в действительности, берет свое начало в гораздо более ранние времена.

На территории Нефтечалинского района также существуют подобные места религиозного поклонения. Одним из святых мест, история которого насчитывает более тысячи лет, является Пиретеван. Хотя прошло уже столетие с тех пор, как Пиретеван был зарегистрирован и охраняется как национально-культурный памятник, в действительности, это было связано с историей восстановления и реставрации памятника. Современный памятник Пиретеван считается усыпальницей (*тюрге*). В свое время он был восстановлен и отреставрирован арендатором существовавшего в Нефтечалинском районе рыбного рынка «Божий промысл» – миллионером Гейдаром Алмазовым, происходившего родом из Мардакян. Местное население региона слышало множество религиозных повествований о Пиретеван и проявляло глубокую веру и уважение к этому святыню. Ходившие здесь предания, в основном, имели непосредственное отношение к чудесам, связанным с *пиром*.

Пиретеван – это, по сути, лингвистически сложная ономастическая единица, образованная от сочетания слов *пир* и *таван*. В азербайджанской ономастике это название считается экзонимом.

Ключевые слова: *Пиретеван, экзоним, номен, топоним, памятник, ономастика.*

Çapa tövsiyə edən:

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Rəyçilər:

*professor İlham Tahirov
fil.elm.dok. Gülsüm Hüseynova*